

AMNESTIE

SLOBODA AKO HRUBÁ ČIARA ZA MINULOSŤOU

AMNESTIE

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., 2019

Text © Maroš Hečko, Fedor Blaščák, Lenka Marečková,

Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Illustrations © Jozef Danglár Gertli

Photographs © Azyl Production/Michal Stašák, Lenka Marečková, TASR

Cover & Design © Vlado Holina

AMNESTIE

SLOBODA AKO HRUBÁ ČIARA ZA MINULOSŤOU

OBSAH

ÚVOD / 6
Maroš Hečko

1
SLOBODA AKO HRUBÁ
ČIARA ZA MINULOSŤOU / 8
Fedor Blaščák

2
VYKROČENÍ
DO SVOBODY / 28
Lenka Marečková

3
AMNESTIE
FILMOVÁ POVIEDKA / 58
Maroš Hečko

AMNESTIE / 76
KOMIKS

Jozef Danglár Gertli

VŠETCI MALI
DOSTAŤ DRUHÚ ŠANCU / 98

Roman Kvasnica

SPOMIENKY / 116

ŠTÚDIE / 130

DOKUMENTY / 176

ÚVOD

Od pádu železnej opony prešlo tridsať rokov, čo je z pohľadu života jednotlivca veľmi dlhá doba. Napriek tomu je téma totalitarizmu stále citlivá a zďaleka nie vyčerpaná. Viac a viac ľudí sa vyjadruje, že za komunizmu bolo lepšie, čo v preklade znamená, že by sa do totality najradšej vrátili. To je znamením, že sa o tejto dobe ešte nepovedalo dosť. Komunizmus treba priblížiť príbehmi, ktoré ho zaberú z rôznych uhlov pohľadu. Nech už budú bolestivé, humorné, komorné a hoci aj epické. 17. november nie je len dňom voľna na predvianočné nákupy, je to náš najväčší sviatok, je hranicou medzi starým a novým, priniesol slobodu, po ktorej sme toľko túžili. Sloboda sa však nielen ťažko získava, ale najmä udržiava. Sloboda nie je pre každého. Nie každý ju chce, nie každý si ju zaslúži.

Amnestie sú film o revolúcii, film, ktorý ani náhodou nedáva komunizmu nostalgický ružový náter. Skôr nám povie, že revolúcia je snaha o výmenu, o podstatnú zmenu, otočenie dejín a ten proces nevyhnutne zahŕňa aj straty. Staré sa nechce vzdať, nové bojuje o svoju pozíciu. S *Amnestiami* sme sa vrátili v čase, aby sme sa tento revolučný proces s odstupom tridsiatich rokov pokúsili opísať. Hľadáme odpoveď na otázku, čo sme nežnou revolúciou získali a čo, naopak, stratili. Jedno je však isté. Druhá šanca, ktorú sme po Novembri dostali, bola výnimočná po každej stránke. Druhá šanca sa nedostáva často. A tretia nemusí prísť vôbec.

Odkazom Václava Havla ako prvého slobodného prezidenta Československa je okrem iného aj to, že sa za svoju komunistickú minulosť nemáme hanbiť. S komunizmom sme spojení, či sa nám to páči, alebo nie. Niektorým, že stál na strane totality a čerpal z nej výhody pre svoju rodinu. Niektorým, že proti totalite otvorene

bojoval. Niektó tým, že emigroval a chcel sa svojím odchodom vymedziť voči režimu. Niektó sa vo vnútri toho kotla len apaticky prizeral, niekto sa zožieral a niekto zase strkal hlavu do piesku.

Pred Novembrom sme dlho žili v krajine, v ktorej prebiehal permanentný boj proti pravde. Nežnou revolúciou sa nám však podarilo vybojovať zmenu, podstatnú a určujúcu pre náš súčasný život. Víťazstvom nad komunizmom sme potvrdili, že sa ako národ vieme postaviť silám, ktoré krajine a jej obyvateľom ubližujú a zotročujú ich. Proces zmeny od lži k pravde však naďalej pokračuje. Tento proces nebol a nikdy nebude ukončený, je permanentný. Preto bude úplne stačiť, ak si uvedomíme, ako veľmi klamú tí, ktorí nás chcú presvedčiť, že éra tzv. budovania socializmu bola lepšia, a ako veľmi a dobre klame sama súčasnosť, aby nás stiahla späť do minulosti. Komunizmus nám ešte stále pulzuje v krvi a tá sa nedá vymeniť žiadnou transfúziou. Tak ako z éry ľudáckeho režimu, aj z čias komunistickej totality v nás aspoň čosi zostalo dodnes.

Ale neskúsime si to odpustiť? Je to naozaj naša vina, za ktorú máme trpieť? A dá sa nám to vôbec odpustiť? Áno, to bolo slovo, ktoré Václav Havel použil, aby po 17. novembri 1989 rezonovalo v spoločnosti. Odpustenie. Vzájomné. Ale aj samým sebe. Václav Havel dal v januári 1990 amnestiu nám všetkým, celej krajine bez rozdielu. Amnestoval nás od komunizmu a jeho gesto sa stalo symbolom zrodu novej demokracie, ktorú si aj po tridsiatich rokoch musíme chrániť. Lebo demokracia je krehká a môže sa kedykoľvek rozbiť.

Maroš Hečko, scenárista a producent filmu *Amnestie*

Fedor Blaščák

**SLOBODA
AKO HRUBÁ
ČIARA ZA
MINULOSTOU**

Matka moderných revolúcií sa začala dobytím Bastily, kde sa v tom čase okrem zásob pušného prachu nachádzalo aj zopár väzňov starého režimu, ktorí mali to šťastie, že sa ešte v ten deň plný násilia dostali na slobodu. Sloboda je podstatou a cieľom každej

revolúcie, v revolučných časoch sa preto medzi požiadavkami na zmeny zjavuje tiež téma prepúšťania väzňov – pretože to sú ľudia, pre ktorých má pojem „odňatie slobody“ doslova fyzický význam. Bolo tak tomu aj v novembri 1989 v Československu.

PREPÚŠŤANIE POLITICKÝCH VÄZŇOV

Okamžité prepustenie všetkých politických väzňov bolo súčasťou prvej štvorice základných požiadaviek,¹ ktoré Koordinačné centrum Občianskeho fóra (KC OF) sformulovalo na svojom ustanovujúcom zhromaždení v pražskom Činohernom klube v nedeľu 19. novembra 1989. Nie je bez zaujímavosti, že táto téma sa neobjavila v historicky prvom vyhlásení hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN) z 20. novembra 1989. Prepustenie politických väzňov hnutie požadovalo vo svojom stanovisku o deň neskôr, avšak medzi 12 programovými požiadavkami, ktoré lídri VPN predstavili 25. novembra, už požiadavka opäť

nefiguruje. Odpoveď na otázku, prečo v Prahe okamžite a jednoznačne kládli dôraz na problém väzňov svedomia, je stelesnená jednak priamo v osobe Václava Havla s jeho osobnou skúsenosťou s komunistickým väzením, ako aj tým, že v Prahe pôsobil Výbor na obranu nespravodlivo stíhaných (VONS) – disidentská organizácia, ktorá od roku 1977 zhromažďovala a rozširovala informácie o prípadoch politických väzňov.² Jej predstavitelia túto tému celkom prirodzene vyzdvihli medzi politické priority novovzniknutého Občianskeho fóra.

Výzva na prepustenie politických väzňov zaznela³ tiež v úvode historic-

- 1 Okrem prepustenia politických väzňov KC OF žiadalo: okamžité odstúpenie skompromitovaných politikov – členov ÚV KSČ zodpovedných za prípravu intervencie vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 a následnú „mnohoročnú devastáciu spoločenského života“ (menovite Gustáva Husáka, Miloša Jakeša, Jana Fojtíka, Miroslava Zavadila, Karla Hoffmanna a Aloisa Indru); okamžité odstúpenie prvého tajomníka ÚV KSČ v Prahe Miroslava Štěpána a federálneho ministra vnútra Františka Kíncla; zriadenie parlamentnej komisie pre vyšetrovanie udalostí 17. novembra 1989 za účasti zástupcov OF a študentov. Znenie dokumentu je dostupné na: <http://www.89.usd.cas.cz/cs/dokumenty.html>.
- 2 Do roku 1989 VONS vydal viac než 1 100 vyhlásení, ktoré adresoval štátnym orgánom v ČSSR a najmä zabezpečoval ich distribúciu do zahraničia. Týmto spôsobom v niektorých prípadoch pomáhal zmierňovať dôsledky represíí voči prenasledovaným disidentom, lebo komunistický režim po podpise Helsinského dohovoru v roku 1975 musel v otázke porušovania ľudských a občianskych práv svojich občanov zvažovať aj aspekt negatívnej publicity v zahraničí.
- 3 Podľa svedectva Michala Horáčka štyri základné požiadavky OF predniesol Ladislavovi Adamcovi na výzvu Václava Havla hovorca OF Václav Malý. In.: Michal Horáček: Jak pukaly ledy, Ex Libris, Praha 1990, s. 161.

ky prvého rokovania medzi zástupcami Občianskeho fóra s predsedom vlády Ladislavom Adamcom, ktoré sa konalo v nedeľu 26. novembra 1989. Podklady pre rokovanie o tejto veci pripravili zástupcom OF predstaviteľia VONS a v danej chvíli sa požiadavka prepustiť väzňov svedomia týkala 18 prípadov – medzi nimi tiež Jiřího Rumla, Jána Čarnogurského, Petra Uhla, Ivana Martina Jirousa, Petra Cibulku, Františka Stárka či Rudolfa Zemana.

„*Premiér si mlčky zapisuje*,“ zachytáva tento moment jeden z členov delegácie OF, Michal Horáček.⁴ Svoje poznámky Adamec neskôr osobne tlmočil prezidentovi republiky Gustávovi Husákovi a odovzdal mu ich aj vo forme listu⁵ s rukou pripísanou poznámkou: „*Podľa uváženia potom využij svoje ústavné právo.*“ Prezident Gustáv Husák svoje ústavné právo 8. decembra 1989 skutočne využil a vyhlásil amnestiu.

Po skončení rokovania na Úrade vlády sa väčšina jeho účastníkov vrátane premiéra Adamca presunuli v Prahe na Letnú, kde sa od 14.00 začínala ďalšia masová demonstrácia za účasti viac než pol milióna ľudí. Václav Havel na úvod oznámil, že „*dialóg moci s verejnosťou sa začal*“, čoho symbolickým potvrdením malo byť aj vystúpenie predsedu vlády Adamca. Dav premiéra privítal potleskom – no ten svoje vystúpenie vôbec nezvládol.⁶ Nekonkrétne posolstvo

nešikovne sformuloval typicky bezduchým aparátnickým jazykom, čo ľudia pod tribúnou odmietli a Adamca vypískali. Kým on na konci žiadal od ľudí podporu, dav už nekompromisne kričal: „*Demisiu!*“ K rozporuplnému dojmu z Adamcovho vystúpenia sa vzápätí pridal Alexander Dubček, ktorý sa premiéra v úvode svojho vystúpenia zastal.

Situáciu o niekoľko minút neskôr zachránila až symbolická minúta ticha za obete komunistickej diktatúry. Po nej predstúpil pred mikrofón čelný predstaviteľ VONS Václav Benda, ktorý informoval o prepustení prvých politických väzňov a vyzval, aby režim okamžite pustil na slobodu aj ďalších. Spolu s Bendom krátko vystúpili čerstvo prepustení väzni (J. Ruml, R. Zeman a P. Uhl) – ich pozdravy boli prijaté s nadšením. V dave aj na tribúne bolo cítiť úľavu.

Správy o politických väzňoch, ktorí sa nikdy nemali ocitnúť za mrežami, a o naliehavej potrebe ich okamžitého prepustenia, ostro kontrastovali s vystúpením premiéra Adamca – niesli sa v radostne nástojčivom duchu a tak sa aj v priamom televíznom prenose rozšírili po celej republike. Z interných politických rokovaní sa téma väzňov dostala do revolučného povedomia celej spoločnosti bez toho, aby vzbudzovala akékoľvek kontroverzie. Neexistovala autorita, ktorá by ju spochybňovala, práve naopak – požiadavka prepus-

4 Michal Horáček sa na rokovaní zúčastnil ako zástupca iniciatívy MOST, ktorú viedol spoločne s Michaeľom Kocábom s cieľom zorganizovať stretnutie medzi vládou a disidentmi. Citované podľa: Michal Horáček: *Jak pukaly ledy*, Ex Libris, Praha 1990, s. 161.

5 List L. Adamca G. Husákovi o zväžení požiadaviek OF z 27. 11. 1989. AKPR, f. G. Husák, k. 22, a.j. 5. Citované podľa: Michal Macháček: *Gustáv Husák, Vyšehrad*, Praha 2017, s. 501, pozn. p. č.: 2076.

6 Hlavne v časti, keď vyjadril obavy z dôsledkov generálneho štrajku, ktorý sa mal konať na ďalší deň, v pondelok 27. 11. 1989. Adamec demonstrantov popudil aj rečami o potrebe konzultácii požiadaviek OF s ÚV KSČ.

tiť väzňov svedomia sa javila ako absolútne oprávnený výraz volania po spravodlivosti v nových pomeroch. Jej naplnenie bolo preto vnímané ako samozrejmosť v úsilí okamžite skončiť s totalitným režimom. Azda aj preto sa táto požiadavka v kruhoch VPN na Slovensku nedostala do zoznamu politických priorít. V žiadnom prípade to však nebola nejaká „taľafatka“, skôr akási „technikália“, ktorá sa po demon-

štrácii na Letnej rýchlo vytratila z verejného povedomia. Do úspešného konca ju v ďalších dňoch dotiahli členovia VONS. V pondelok 4. decembra odovzdali na KC OF návrh amnestie pre politických väzňov a o deň neskôr ho Občianske fórum predložilo⁷ priamo do Kancelárie prezidenta so žiadosťou, aby prezident amnestiu vyhlásil najneskôr do nedele 10. decembra 1989. Gustáv Husák podmienky prijal.

AMNESTIE – ČERVENÁ NIŤ MEDZI DVOMA REŽIMAMI

V piatok 8. decembra 1989 – dva dni pred abdikáciou z najvyššej funkcie – prezident Gustáv Husák vydal rozhodnutie o amnestii,⁸ ktorou oslobodil desiatky, možno stovky väzňov odsúdených alebo stíhaných za tzv. politické trestné činy – napríklad za rozvracanie republiky, poburovanie, hanobenie republiky, zneužívanie náboženskej funkcie, opustenie republiky či nedovolené podnikanie – keďže, ako sa lakonicky píše v zdôvodnení rozhodnutia, v dôsledku politických zmien „došlo k zníženiu ich spoločenskej nebezpečnosti.“ Amnestia pre politických väzňov, vymenovanie novej vlády „národného porozumenia“ na čele s Mariánom Čalfom a následná abdikácia z postu prezidenta v nedeľu 10. decembra 1989 – symbolicky na Medzinárodný deň ľudských

práv⁹ – sa tak stávajú poslednými politickými činmi Gustáva Husáka v jeho viac než 60-ročnej politickej kariére.

Dnes si na Husákovu amnestiu už iba málokto spomenie, čo však nemožno vnímať ako výraz akejsi historickej nespravodlivosti. Jednak sa za daných okolností tento krok očakával, jednak sa amnestia udiala v kontexte množstva oveľa nevypočítateľnejšie prebiehajúcich politických udalostí spojených s nástupom novej vlády, správami o skartáciách zložiek z archívov Štátnej bezpečnosti či riešením horúceho problému nástupníctva – otázky, kto by sa mal stať novým prezidentom. To všetko spolu so stovkami ďalších parciálnych problémov prispelo k tomu, že sa Husákovej amnestii nevenovala veľká pozornosť, až sa na ňu postupne celkom

7 Do sekretariátu prezidenta republiky návrh osobne doručili predstavitelia KC OF L. Lis a P. Pospíchal.

8 Rozhodnutie o amnestii bolo publikované pod č. 150/1989 Zb.

9 Požiadavku, aby Husák rezignoval symbolicky 10. decembra na Medzinárodný deň ľudských práv, vyslovil Václav Havel na rokovaní s premiérom Adamcom ešte 28. 11. 1989, údajne so slovami, že „by to bolo pôvabné“. Podľa: Protokol o výpovedi svedka M. Horáčka z 9. 7. 1991, In: Pavel Žáček (ed.): Vypovídat, I, s. 377, d. B/43. Citované podľa: Michal Macháček: Gustáv Husák, Vyšehrad, Praha 2017 (s. 500, pozn. p. č.: 2075).

Mým koordinátorom centra OF pohládalo
 dňa 4.12. návrh VONS na vyhlásenie amnestie, ja
 by som prominenty, ktorí a ktorí hľadeli, uvoľniť
 za politické hľadeli činy proti republike jeho napri.
 potlačenie republiky, poburcovanie, opustenie republiky, dake
 za politické dake hľadeli činy politické povahy jeho
 plnom mŕtke na verejného činiteľa a hľadeli pohládalo
 a hľadeli za politické dake hľadeli činy,
 represívny povahy. Amnestia by mala byť i uvoľnenie
 hľadeli obilné pro hľadeli činy, prominenty dake
 hľadeli za tých činy a amnestiou rovnaké práva
 proti verejnému poriadku. KC OF sa rozhodlo, že
 pohládalo pohládalo na tento amnestiu 5.12. odpovede,
 napre rovnaké prezidenta republiky, aby pohládalo
 do 10.12., hľadeli bude sa funkci, tento amnestiu uvoľnil.
 Ja som som, hľadeli propustenie - uvoľnenie cestou
 milosti prezidenta republiky - uvoľnenie politické
 pohládalo sa rovnaké VONS, hľadeli propustenie od uvoľnenie
 hľadeli pohládalo. Dake pohládalo propustenie ... 6 hľadeli ...
 V pohládalo amnestiu uvoľnil a sa sa momentálne
 uvoľnil a minimálne záruky do práva integrity
 pohládalo - hľadeli činy uvoľnenie zabraní, pohládalo sa
 uvoľnenie ani hľadeli činy pohládalo, pohládalo,
 hľadeli pohládalo na verejného činiteľa a dake hľadeli
 činy, hľadeli by sa často amnestiou z politické
 represívny. VONS bude sa pohládalo dake uvoľnenie
 o individuálne pohládalo sporu pohládalo cestou
 pohládalo ke pohládalo pro pohládalo záruky. Pro
 pohládalo prezidenta republiky pohládalo návrh na
 uvoľnenie amnestiu, ja by hľadeli častejšie uvoľnenie hľadeli
 hľadeli. VONS pohládalo uvoľnenie z toho, že o
 minimálne hľadeli dake i o pohládalo záruky.

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných navrhuje, aby koordinační centrum Občanského fóra předložilo následující požadavek:

Prezident ČSSR nechť neprodleně, nejdéle do 10.12.1989 nechť rozhodne a amnestii u všech osob, jejichž údajná trestná činnost je kvalifikována výlučně podle ~~zde~~ uvedených ustanovení tr.zák. Jde o ustanovení sloužící jen k politické represí nebo o taková ustanovení, která sice podle úmyslu zákonodárce měla postihovat určitou závažnou trestnou činnost, jsou však justičními praxí posledních let zneužívána zase jen k politické represí.

Navrhujeme proto rozhodnutí o a nestii tohoto znění a rozsahu:

Čl.I

Nařizují, aby nebylo zahajováno a pokud bylo zahájeno, aby bylo zastaveno tr.stíhání pro tr.činy podvracení /§98/, též ve vztahu k poškození státu světové soc.soustavy /§99/, pobuřování /§100/ zneužívání náboženské funkce /§101/, hanobení republiky a jejího představitele /§ 102 a 103 /, hanobení státu světové soc.soustavy a jejího představitele /§104/, opuštění republiky /§ 109/, vniknutí na území republiky / §110/ porušování předpisů o mezinárodních letech /§ 111/, poškození zájmů republiky v cizině /§ 112/ nedovolené podnikání /§ 118/, útok na státní orgán /§152/2/, útok na veřejného činitele / § 156/2/, ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele /§156a/ schvalování tr.činu /§ 165/, maření výkonu úředního rozhodnutí / § 171 odst.l.písm.c/, maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi /§ 178/, hanobení rasy, národa, a přescědčení /§ 198 písm b/, neplnění odvodní povinnosti /§ 267/, nenastoupení služby v ozbrojených silách /§§ 269 a 270/, a ohrožování politického a morálního stavu jednotky /§ 288/., spáchané přede dnem tohoto rozhodnutí.

Čl.II

Nařizují, aby nebylo konáno a pokud je konáno, aby bylo zastaveno řízení o přečinech podle § 6 písm a/c/ zák.č.150/69 Sb.

Čl.III

Promijím nepodmíněné tresty odnětí svobody nebo jejich zbytky, pokud byly přede dnem tohoto rozhodnutí uloženy za tr.činy uvedené v čl.I a přečiny uvedené v čl.III tohoto rozhodnutí s účinky, že se dnem tohoto rozhodnutí na pachatele hledí jakoby nbyl odsouzen.

Čl.IV

Tresty odnětí svobody, podmíněné odložené, neodpykané tresty nápravného opatření, vykonané i nevykonané tresty peněžitě, tresty vyhoštění a zákazu pobytu uložené i samostatně přede dnem tohoto rozhodnutí za tr.činy uvedené v čl.I. a přečiny uvedené v čl.II tohoto rozhodnutí promijím s účinkem, že se na pachatele hledí, jako by nbyl odsouzen.

Gustáv Husák, 1980.

zabudlo. Veľmi pravdepodobne mal na to vplyv aj fakt, že prezident Husák nemal amnestiu z vlastnej hlavy a k jej vyhláseniu bol dotlačený revolucionármi, ako i to, že sa s jej podstatou a rozsahom nespájali žiadne kontroverzie, v čom sa nemohla porovnávať s neskoršou amnestiou Václava Havla.

Existuje však istý – nazvime ho „psycho-politický“ – uhol pohľadu, z ktorého sa toto „zabudnutie“ môže zdať trochu na škodu veci. Bez toho, aby sme si tu pripomínali rozdiely v okolnostiach a dôvodoch, pre ktoré sa Gustáv Husák a Václav Havel dostali do väzenia, je prostým historickým faktom, že ich spájala skúsenosť s komunistickým väzením. A práve udelenie amnestií tvo-

rí ďalšie, hoci na prvý pohľad menej viditeľné spojivo medzi dvoma bývalými politickými väzňami, čo sa vystriedali v úrade prezidenta. V ňom možno dobre pozorovať asymetriu ich vzťahu a obrovskú prevahu Havla nad Husákom v novembri 1989 – Husákova amnestia je totiž veľkým politickým a najmä morálnym víťazstvom Václava Havla. Prominentná obeť „československého politického apartheidu“¹⁰ necháva počas pádu režimu jeho strojcu a jednu z ústredných postáv na poslednú chvíľu zachraňovať, čo sa dá – toto absurdné finále by nebolo možné bez veľkej dávky veľkorysosti.

Veľkorysosť je cnosť víťazov a Václav Havel to počas revolúcie dokazoval celým svojím počínaním. Nakoniec, potrebou veľkorysosti vysvetľoval neskôr aj dôvody svojej amnestie: „*Áno, bola naozaj veľkorysá. Bolo však potrebné dať jasne najavo, že sa zásadným spôsobom menia pomery a že sa chceme rozísť aj so všetkým poklesnutým, čím sa vyznačovalo komunistické súdnictvo.*“¹¹

Mimochodom, dôraz na dôležitosť veľkorysosti v kombinácii s apelom na „rozchod s minulosťou“ možno pozorovať aj pri návrhu vysporiadať sa s minulosťou na spôsob „hrubej čiary“, ktorý Havel viackrát presadzoval. Výzva „spraviť hrubú čiaru za minulosťou“ pritom zaznela pôvodne po páde Frankovho režimu, keď ju španielskej spoločnosti adresoval kráľ Juan Carlos. Občianska vojna v Špa-

10 Pojem „politický apartheid“ použil Václav Havel v známom liste, ktorý adresoval Gustávovi Husákovi v roku 1975 – označuje ním normalizačný mechanizmus, v dôsledku ktorého sa disidenti stávajú menejcennými občanmi. „Škála toho, čo môže človek stratiť, je bohatá: od najrôznejších výsad vládnucej vrstvy a všetkých osobitných možností vyplývajúcich z moci, cez možnosť pokojnej práce, postupu a zárobku v zamestnaní, cez možnosť vôbec pracovať vo svojom odbore či možnosť štúdia, až po možnosť žiť aspoň na tom stupni právnej istoty ako ostatní občania a neocitnúť sa v onej špeciálnej vrstve, pre ktorú neplatia ani tie zákony, čo platia pre ostatných, teda medzi obeťami československého politického apartheidu.“

11 Václav Havel: *Prosím stručně*, Gallery, Praha 2006, s. 156.

Václav Havel, 1990.

nielsku a Frankov režim mal na svedomí viac než milión obetí – metafora „hrubej čiary“ tam preto viac než návrh pre novú povahu vzťahu k minulosti predstavovala predovšetkým návod na odpustenie a zmier nevyhnutný pre prežitie spoločnosti. A to sa aj podarilo. Odpor k revanšizmu a príklon k veľkorysosti je historicky preverenou metódou prechodu od diktatúry k demokracii. Aj na príklade Československa v roku 1989 a osobitne Václava Havla – s jeho slávnym heslom: *„Pravda a láska musí zvíťaziť nad ľžou a nenávis-*

ťou“ – získava toto morálne presvedčenie svoj konkrétny historický tvar a stáva sa jedným z hlavných politických odkazov „nežnej revolúcie“, ktorý je v kolektívnej rovine prežívania na námestiach možné vypozerovať napríklad v popularite hesla: *„Nie sme ako oni.“* Ved’ nakoniec aj Gustáv Husák – strojca normalizačného režimu, ktorý prenasledoval vlastných občanov a politických oponentov zatváral do väzenia – dostal prostredníctvom svojej amnestie na sklonku kariéry príležitosť tak trochu „nebyť sám sebou“.

Amnestie sa nám tu naozaj môžu javiť ako akási „červená niť“ medzi dvoma politickými protivníkmi a sprostredkované medzi dvoma režimami. Amnestia Gustáva Husáka z 8. decembra 1989 je pritom jedným z posledných rozhodnutí v jeho dlhej politickej kariére a amnestia z 1. januára 1990 zase prvým veľkým politickým gestom Václava Havla vo funkcii prezidenta. „Červená niť“ je však symbolom kontinuity a ten by sám o sebe nebol presný ani dostačujúci, lebo okrem kontinuity je v hre prítomný akýsi „historický kontrapunkt“, v ktorom sa pomyselný historický kruh uzavrel roztrhnutím. Nie je jasné prečo, ale pripomína to divadelné postupy.

DVE POSTAVY

Máme tu dve postavy. Spája ich existenciálna skúsenosť s nespravodlivým uväznením.¹² Obe sa v istej chvíli ocitnú v situácii, v ktorej majú

moc zvýšiť mieru slobody vo svojej krajine. Jedna z nich tak robí pod nátlakom zvonku a tým aj bez priamej väzby na svoju vlastnú životnú skúsenosť. Urobí

12 O tom, že si Gustáv Husák niesol následky z pobytu vo väzení do konca života, vypovedá aj jedna drobná spomienka Václava Havla, ktorú uviedol istom v televíznom dokumente (na jeho názov si už, žiaľ, nespomínam). Havel v ňom vraví, že keď ako nový prezident prišiel prvýkrát do prezidentského sídla v Lánoch, medzi zamestnancami našiel aj jedného, ktorého úlohou bolo pochodovať po chodbe v čase, keď Husák oddychoval vo svojej spálni. Pravidelný rytmus krokov za dverami vraj prezidenta Husáka „ukľudňoval“.

Polná omša v Nápravnovýchovnom ústave Leopoldov, 28. 12. 1989.

to, lebo musí. Pojem slobody je pre ňu „poznaním (historickej) nevyhnutnosti“.

Druhá postava bojuje za slobodu z vnútorného presvedčenia, v ktorého jadre je práve osobná skúsenosť s väzením. Urobí to, lebo môže a chce. Rozumejú títo dvaja slobode rovnako? Ktovie.

Vieme však, že u Havla mohlo byť rozhodnutie o udelení amnestie formované aj inou, pomerne svojráznou úvahou, o ktorej nachádzame v korpuse jeho diel priame svedectvo. V eseji *Príbeh a totalita* z apríla 1987, ktorú venoval priateľovi-filozofovi Ladislavovi Hejdánkovi k šesťdesiatinám, uvažuje Václav Havel aj o komunistickom väzení. Podľa neho je väzenie: „zhromaždisko ľudí tak či onak prečnievajúcich, nezraditeľných, svojráznych, všelijako posadených, málo adaptabilných.“¹³ Myšlienku zopakoval niekedy v tom čase aj v inom rozhovore, ktorý vyšiel v nezávislom časopise *O divadle*: „Bežný, konzumný, sídliskový človek, čo žije tak, ako sa má a nevdojak stelesňuje ideál, o kto-

rý totalitnej moci ide, nezvykne končiť vo väzení. (...) Jeden prečnieva tým, že zo žiarlivosti bodol vlastnú ženu nožom, druhý tým, že bojuje za ľudské práva. Obaja sa vymykajú ideálu stádovitého, totalitného človeka.“¹⁴

Je to ozaj pozoruhodný pohľad na odsúdených v totalitnom režime. Až sa tomu nechce veriť: Ako je možné nerozlišovať medzi vinným vrahom a nevinným disidentom? Havlovi v rozhovore oponuje František Pavlíček: „Vidieť v akomsi bližšie neurčenom prečnievaní spoločný menovateľ pre vraždu s opačne zdôrazňovaným postojom (...) – to mi pripadá ako nesprávne zovšeobecňovanie a znevažovanie veľkých hodnôt. (...) Spoločným menovateľom chartistu a sadistu v base nie je žiadne prečnievanie, ale dôkaz o cynizme režimu. De iure i de facto tak vraha vyvyšuje nad zástancu ľudských práv.“¹⁵ Filozof Petr Rezek, ktorý na túto Havlovu repliku upozornil, to tiež kritizuje a jeho poznámku vysvetľuje tým, že Havel je dramatik, ktorý na

13 Václav Havel: *Moc bezmocných a jiné eseje*, Knihovna Václava Havla, Praha 2016, s. 254.

14 Václav Havel: *Dramatici o dramatu (rozhovor)*, In: *O divadle II*, 1987, s. 61. Citované podľa: Petr Rezek: *Filozofie a politika kýchce*, Jan Placák – Ztichlá klika, Praha 2007, s. 127.

15 Tamže, s. 129.

Prezident ČSSR Václav Havel počas návštevy Bratislavy 12. 1. 1990.

svet nazerá z pozície drámy a za všetkým hľadá v prvom rade príbeh a „pre dramatiku je nevyhnutne príbehom aj príbeh žiarlivého vraha“, preto Havel ako dramatik vo svojom postoji k realite „nesprávne zovšeobecňuje“. Podľa Rezeka je postoj „nevinného intelektuála“ politicky škodlivý a varuje pred tým, že by niekto taký (Havel) mal raz prevziať politickú zodpovednosť. Rezek tento svoj kritický komentár píše v októbri 1989 a jeho varovanie pred Havlom vzápätí vyvráti dejiny.

Ako teda Havlovu čudnú poznámku chápať? S trochou zlomyseľnosti by sa to dalo uzavrieť tak, že chcel iba rétoricky zvýšiť účinok útoku proti „stádovitému, totalitnému človeku“ – ibaže čosi také sa dá urobiť pomocou adekvátnejších prostriedkov a na to by si Havel ako dramatik a muž slova isto dal väčší pozor. Najpriateľnejším vysvetlením by mohlo byť, že Václav Havel nebol jednorozmerný morálny dogmatik, ktorým vedel – napriek svojmu celoživot-

nému zápasu a dôrazu na hodnotu „života v pravde“ – že pojmy dobra a zla nie sú striktné protiklady, že dobro aj zlo sú takpovediac heterogénne zmesi. Aj v „žiarlivom vrahovi“ sa dá nájsť kus dobra, rovnako ako disident a ochranca ľudských práv môže byť v bežných životných situáciách zlým človekom. Taká asi bola koncepcia Havlovej morálnej filozofie, ktorá ho viedla v role disidenta rovnako ako v role politika po tej istej ceste neúnavnej veľkorysosti a viery v to, že nielen slabší majú mať šancu, ale aj tí poslední z posledných – zlodeji a vrahovia – si zaslúžia dostať ju znova.

V pozícii prezidenta však Havel žiadnemu vrahovi amnestiu neudelil. Neskôr sa v súvislosti s jeho amnestiami presadil mýtus o tom, že „prepustil z väzenia vrahov“¹⁶ – čo je zjavná lož – no aspoň môžeme na tomto príklade vidieť, že jedným z mnohých mechanizmov šírenia mýtov je aj niečo ako „bumerangový efekt.“

16 Rozširovanie tohto mýtu nemajú na svedomí len bulvárne médiá či Havlovi politickí protivníci. Tvrdenie, že „Havel nerozumné udelil rozsiahlu amnestiu, vďaka ktorej sa na slobodu dostali aj vrahovia“ nachádzame napríklad aj v knihe rozhovorov rešpektovaného slovenského novinára Karola Sudora s Fedorom Gálom. Tu citovaný výrok patrí Sudorovi, Gál ho vo svojej reakcii nijako nekoriguje. In: Fedor Gál: Ešte raz a naposledy. Koniec príbehu. Rozhovory s Karolom Sudorom, N press, Bratislava 2017, s. 128.

Demonštrácia vysokoškolákov v Košiciach 24. 11. 1989.

ODCHÁDZANIE GUSTÁVA HUSÁKA

S kúsme si ešte na tomto mieste stručne pripomenúť a zhodnotiť Husákov „odchádzanie“ – a to výlučne na základe jeho počínania v novembri a decembri 1989. V prvom rade platí, že Husák aktuálnym politickým zmenám aktívne nebránil, čo lakonicky priznal aj v abdikačnom prejave z 9. decembra 1989 slovami: „*Hned po vymenování nové vlády odstúpim z funkce prezidenta (...), aby som uľahčil ďalší vývoj.*“¹⁷ Na pomyselné „škále veľkorysosti“ komunistických vládcov sa preto radí k povedzme Wojciechovi Jaruzelskému a nie k Nicolae Ceausescovi v Rumunsku, ktorý v ostrom protiklade k obom skôr spomínaným moc odovzdať odmietol a krajinu zatiahol do síce krátkej, ale mimoriadne krvavej občianskej vojny.¹⁸

Treba si pritom uvedomiť, že v posledných rokoch bol prezident Husák – na rozdiel od svojho poľského či rumunského pendanta – iba ceremoniálnou figúrou bez faktickej moci. Tú si udržiaval už len prostredníctvom neformálneho vplyvu vo vnútri Ústredného výboru KSČ, na zasadnutia ktorého ešte zvykol chodiť. Posledné roky bol však Husák na Pražskom hrade odrezaný od reality a jeho faktický dištanc od jadra politickej moci dobre ilustruje aj pasivita v rámci novembrových udalostí, keď – s výnimkou abdikačného prejavu 9. decembra 1989 – ani raz verejne nevystúpil. V tejto súvislosti je príznačný aj spôsob, akým bol informovaný o vývoji udalostí v piatok 17. novembra 1989: Večer o 19.30 mu zatelefonoval Miroslav Štěpán,¹⁹ aby ho (ne-

17 Citované podľa: Abdikačný prejav Gustáva Husáka z 9. decembra 1989, In: Rudé právo, 11. december 1989.
18 Revolúcia v Rumunsku si vyžiadala viac než 1 100 obetí na životoch a 3300 zranených.

19 Vedúci tajomník mestského výboru KSČ v Prahe a predstaviteľ nastupujúcej generácie komunistov, ktorý sa verejne profiloval ako „reformný komunista“. Neskôr v roli „obetného baránka“ bol ako jeden z mála vrcholných predstaviteľov režimu odsúdený za zneužité právomoci verejného činiteľa v súvislosti s potlačením demonstrácií v rámci tzv. „Palachovho týždňa“ v Prahe v januári 1989. Bol odsúdený najskôr na 4 roky, neskôr mu bol trest znížený na 2,5 roka väzenia, podmienene prepustený bol vo februári 1991.

pravdivo) informoval o pokojnom ukončení študentského pochodu, na čo mal Husák údajne reagovať: „*To si milý, že voláš. Ja sa tu potulujem po Hrade,*“ a dodal, že sa chystá pozerat' Televízne noviny, aby „*vedel, čo sa deje.*“

Odstup Husáka od centra vlády v kombinácii s neochotou „*hrať na konci kariéry divadlo*“²⁰ významne prispeli k tomu, že tento muž moci, ktorý sa významnou mierou pričínal o presadenie komunistického režimu v Československu a neskôr – po roku 1968 – mu vtlačil svoju vlastnú a hlbokú normalizačnú pečat', zvládol svoje posledné kroky na „*odchode do dejín*“ s gráciou. To mu vo svojich spomienkach na deň, keď Husák končil vo funkcii prezidenta, priznáva aj bývalý disident a novovymenovaný minister zahraničných vecí Jiří Dienstbier: „*Rozprával sa s nami, ako keby sa nič mimoriadneho nestalo, ako normálny, inteligentný človek dôstojne akceptujúci neúspech všetkého, čo celý život robil. Ako keby v tom momente, keď už vedel, že je definitívne koniec, z neho spadlo bremeno moci a ambícií, ktoré ho celý život zožierali.*“²¹ Aj podľa tohto svedectva by sa dalo povedať, že Husákovo „*odchádzanie*“ malo v sebe istý pôvab, ktorý však ostal navonok skrytý.

V predvečer abdikácie sa prezident Husák rozlúčil prejavom vysielaným v televízii a rozhlase, kde okrem iného povedal: „*V našej spoločnosti je teraz hlavné vytvárať podmienky pre normál-*

ny život, v zákonoch zakotviť nové demokratické zásady nášho štátu, zabezpečiť normálny chod hospodárskej sféry, kde nás čakajú vážne alebo i veľmi vážne úlohy. (...) Hľadá sa dnešný model socializmu. (...) Ja osobne som od svojich mladých rokov veril vo svetlé ideály socializmu. Kde boli chyby, boli to chyby ľudí a nie základných myšlienok socializmu. Nevidím ani dnes vo svete lepšie základné myšlienky, základné orientácie, preto im zostanem verný aj naďalej. (...) Prájem úspešný demokratický a socialistický rozvoj nášmu štátu a jeho ľudu.“²²

Ako vidno, vo svojej rozlúčkovej reči sa Husák opatrne prihlásil k potrebe „*nových demokratických zásad*“, no svoju poslednú historickú úlohu využil predovšetkým na to, aby sa vyznal zo svojej oddanosti ideálom režimu, ktorý práve skolaboval. Fakt, že sa svojich komunistických predstáv verejne nevzdal ani v situácii, keď zjavne skrachovali, mu z hľadiska hodnôt lojality a oddanosti môže slúžiť ku cti. Na druhej strane to všetko neutralizuje a gumuje skutočnosť, že sa ani slovom sebakriticky nezmienil o svojom podiele zodpovednosti a viny na devastácii československej spoločnosti v období rokov 1945 – 1948 a predovšetkým v období normalizácie. A pritom pre schopnosť pozrieť sa pravde do očí snáď ani neexistuje lepšia príležitosť než je rozlúčkový prejav – Husák túto symbolickú príležitosť nevyužil.

20 Citované podľa: Michal Macháček: Gustáv Husák, Vyšehrad, Praha 2017, s. 498, pozn. p. č.: 2063.

21 Jiří Dienstbier: Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989-1999, NLN, Praha 1999, s. 19.

22 Abdikačný prejav Gustáva Husáka z 9. decembra 1989, In: Rudé právo, 11. december 1989.